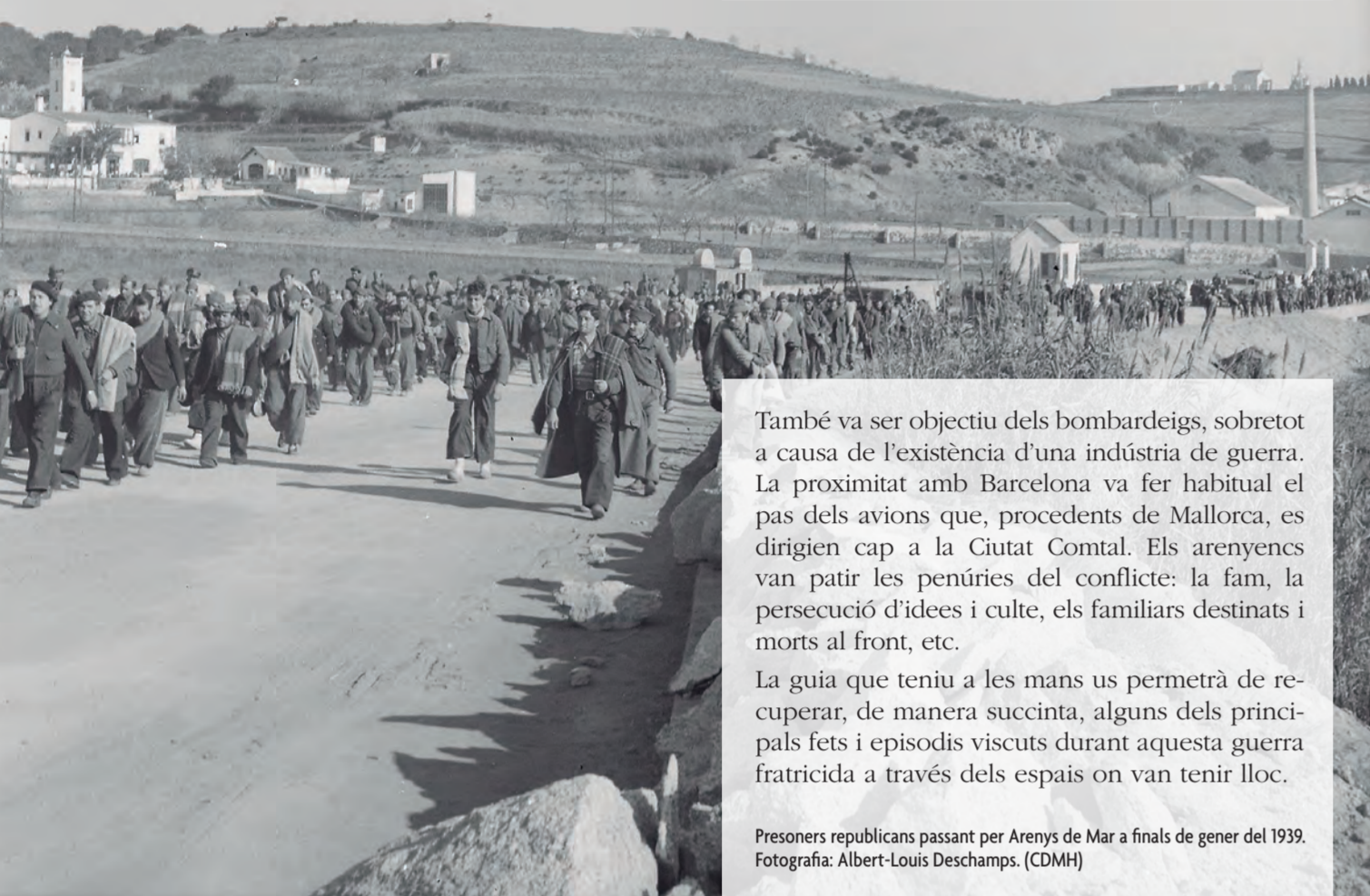

SOTA LES BOMBES

Escenaris de la Guerra Civil (1936-1939) a Arenys de Mar

També va ser objectiu dels bombardejos, sobretot a causa de l'existència d'una indústria de guerra. La proximitat amb Barcelona va fer habitual el pas dels avions que, procedents de Mallorca, es dirigien cap a la Ciutat Comtal. Els arenencs van patir les penúries del conflicte: la fam, la persecució d'idees i culte, els familiars destinats i morts al front, etc.

La guia que teniu a les mans us permetrà de recuperar, de manera succinta, alguns dels principals fets i episodis viscuts durant aquesta guerra fratricida a través dels espais on van tenir lloc.

Presoners republicans passant per Arenys de Mar a finals de gener del 1937. Fotografia: Albert-Louis Deschamps. (CDMH)

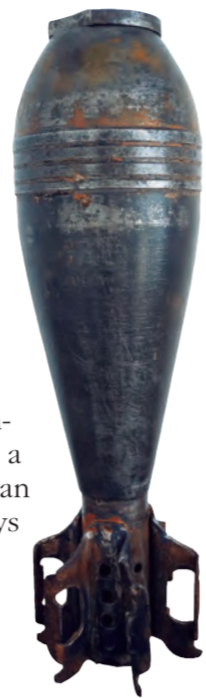
UN POBLE EN GUERRA

L'1 d'abril del 1939 es va donar per acabada la Guerra Civil Espanyola. Uns mesos abans, el 30 de gener, les tropes de l'exèrcit nacional entraven a Arenys de Mar, establint així, després de gairebé tres anys de conflicte, l'inici del final de la Guerra Civil i el començament de la dictadura franquista. Durant la guerra, Arenys va ser una població de la reraguarda. Va patir la violència dels primers moments, després de l'èxit militar en contra de la República, i els moviments polítics pel control de la població. La vila va acollir refugiats de diferents punts de l'Estat espanyol i la població es va convertir en un centre logístic de l'exèrcit republicà.

BOMBES: PER TERRA, MAR I AIRE

Alguns dels tallers arenencs que disposaven de torners, com ara can Palomer, es van dedicar a fer material de guerra. La fàbrica de bàscules Lletjós **1**, que just en esclatar el conflicte bèl·lic va ser col·lectivitzada, també va esdevenir una empresa d'armament; s'hi fabricaren, per exemple, granades de morter, tipus Valero, de 81 mm. Aquest motiu la convertí en un clar objectiu dels bombardejos; els avions italians tenien marcat en un plànol la seva ubicació aproximada. Avui els baixos d'aquesta indústria, on s'hi fabriquen bosses de plàstic, són les úniques restes de les Manufactures Lletjós d'aleshores.

Els bombardejos a Arenys van ser molt puntuals però es van intensificar els dies previs a l'entrada de les tropes nacionals. Els aeris van ser dut a terme per avions italians i alemanys procedents de Mallorca. Molts d'aquests aeroplans arribaven a l'altura de la nostra població per a, posteriorment, anar baixant en direcció a Barcelona.

UNA TERRA PROTECTORA

Fugint dels atacs aeris en el nucli urbà, molts arenencs trobaren refugi en les trinxeres obertes al camp. Malauradament, totes han desaparegut ja que es tractava de simples rases obertes sobre el terreny que, per diversos motius posteriors al conflicte, van acabar essent tapades. La seva construcció va ser duta a terme per homes de manera voluntària encara

Efectes del bombardeig a la platja Cassà, juny del 1937. Autor desconegut. Fons: Montse Mas Lloret

Treballs forçats al camp d'en Finet, estiu-tardor del 1936. Autor desconegut. Col·lecció Palomer. (AHFF)

QUAN LA RELIGIÓ ERA DELICTE

El 18 de juliol del 1936 esclatà la Guerra Civil. Els primers dies foren els de més persecució i destrucció de tot allò vinculat a l'Església. El Comitè Antifeixista ordenà que les imatges i objectes religiosos conservats a l'interior de les cases fossin llençats al carrer, destruïts i cremats en vàries piles a la Riera. Dos dies després de l'inici del conflicte, revolucionaris de Mataró i Barcelona cremaren els edificis religiosos de la vila: l'església parroquial **22**, el convent dels Caputxins **5** o el de Santa Clara **6**, entre d'altres. El 28 de juliol, el rector, el vicari i un caputxí van

ser assassinats al camí de can Jalpí. La resta de religiosos del poble van haver de marxar per no córrer el mateix destí.

Tot i així, les monges dedicades a cuidar de malalts i de persones grans van poder quedar-se; a canvi, havien d'anar vestides de laiques i no podien realitzar públicament actes de culte. La congregació de Vil·la Betània **7** estava sota la protecció del consolat francès, fet pel qual tenien hissada la bandera francesa i un cartell a la porta en el qual es deixava clar, en castellà, aquesta condició especial.

A mida que avançava la guerra, des del sector republicà va anar canviant la visió que es tenia de la religió. A finals del 1938 es va tornar a obrir la capella principal de Vil·la Betània, que va passar a ser l'església parroquial ja que el temple de Santa Maria feia la funció de garatge.

LA POBLACIÓ CIVIL A RECER

A Arenys de Mar s'han localitzat una seixantena de refugis antiaeris. Tot i que la majoria es troben situats dins el nucli urbà, n'hi ha alguns construïts en la resta del terme municipal, per exemple, en barraques de pagès. N'hi havia de tres tipus: de privats, de veïnals i de protecció municipal. La majoria eren accessibles, com a mínim, a través de dues entrades, el bloqueig o enrunament d'alguna de les quals per l'explosió d'una bomba permetia l'evacuació per l'altra. Molts eren petits i particulars, sense cap control per part l'Ajuntament durant la seva construcció, ja que alguns, a part de la seva funció de protegir davant els bombardejos, també es van uti-

Refugi antiaeri al camp de futbol. Fotografia: David Castañeda, (GBA)

litzar per amagar-hi gent. Aquest descontrol del principi es va solucionar, en part, amb la creació de la Junta Local de Defensa Passiva que, a banda de proporcionar material i mà d'obra per a construir-los, en feia un seguiment tècnic per tal que tinguessin un mínim de seguretat.

La construcció del refugi del camp de futbol **8** es va dur a terme pels veïns del carrer de Sant Rafael i del Rial de Sa Clavella, amb la corresponent supervisió municipal. El fet que fos d'iniciativa veïnal, i a fi de controlar-ne l'aforament, els seus constructors van decidir que si una persona aliena als carrers esmentats volia accedir-hi, havia de pagar un import. Sembla ser que algunes persones hi arribaren a fer vida i només en sortien per anar a treballar o buscar aliments.

Arenses per a la munició dels soldats feixistes. 1939. Núm. reg. 9759. (MAM)

Pavelló Sert, centre escolar adscrit al Segell Pro Infància. Fotografia: Pujol. Revista Nova Iberia, febrer del 1937. Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. (ARCA)

FUGINT DE LA TRAGÈDIA

Arenys de Mar, com altres poblacions catalanes, va acollir un nombre important de refugiats procedents de la zona republicana. El juliol del 1937 s'aprovà la incorporació del ja existent Preventori-Escola Xifré **9** –instal·lat a l'antic hospital homònim pel "Segell Pro Infància"–, a la Direcció d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya. Altres llocs que van allotjar nens refugiats van ser la colònia infantil que el Ministeri d'Educació Nacional tenia instal·lada a l'Orfelinat Vinardell **10**, coneguda com a "Pi i Margall", i la que va organitzar el Govern Bas al Balneari Lloveras **11**, avui desaparegut. Una part del convent dels

Caputxins **5** i de les Escolàpies **12** també van acollir refugiats, així com algunes cases particulars

que alguns d'ells, els simpatitzants dels partits de dretes, foren forçats, com recorden alguns testimonis. La trinxera de danera del camp de futbol **8** va ser feta pels nens de la colònia infantil Pi i Margall. Voluntaris i no també s'encarregaren de construir els fonaments dels búnquers de la zona alta del Cavaíó **2**. El desembre del 1936 s'excavaren les trinxeres al turó del Mal Temps **3**, al de la Pietat **4** –davant mateix del cementiri– i als soterranis del convent dels Freres Caputxins **5**.

La trinxera del cementiri, que se sap que es construï, es va fer per situar-hi una peça d'artilleria que mai no va ser col·locada. Amb tot, la tasca d'espionatge del bàndol nacional, a principis de març del 1937, feia arribar la següent informació: "Hay dos cañones antiaéreos en Arenys de Mar y uno de costa situado en el cementerio". Les informacions falses també formaven part d'una guerra propagandista per part dels dos bàndols. Més endavant, cap al final de la guerra, allà s'hi va col·locar un niu de metralladores.

Textos:
Grup Búnquers Arenys

Fotografies:
David Castañeda
Irene Masriera

Archivo General de la Marina don Álvaro de Bazán (AGMAB)
Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar (AHFF)
Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA)
Centre Documental de la Memòria Històrica (CDMH)
Col·lecció particular
Fons Montse Mas Lloret
Grup Búnquers Arenys (GBA)
Museu d'Arenys de Mar (MAM)

Disseny: Santi Artigas D.I.
Impressió: Impremta Pagès
Dipòsit legal: B-23726-2019

SÍNTESI HISTÒRICA DE LA GUERRA CIVIL A ARENYS DE MAR

18/07/1936 Es produeix l'alçament militar a la península. Inici de la Guerra Civil.

21/07/1936 Aquells dies arriben grups armats de fora i es produeix la destrucció i crema d'objectes i edificis de culte.

21/07/1936 El Comitè Antifeixista pren el control de l'Ajuntament.

07/10/1936 Es treuen totes les plaques de carrer que porten noms de sants.

20/12/1936 Arriben els primers refugiats provinents de Madrid.

24/06/1937 El primer gran bombardeig sobre Arenys es produeix des d'un vaixell.

30/07/1937-09/08/1937 El vaixell grec *Cherko*, ple d'explosius, està embarrancat a la platja del Cavaíó.

24/11/1937 El conseller de Cultura de la Generalitat inaugura el "Preventori Xifré-Segell Pro Infància".

03/12/1937 Es prepara el Balneari Titus per fer-hi instrucció militar.

30/01/1939 La 82a Divisió Littorio, que formava part del *Corpo di Truppe Volontarie* de l'exèrcit italià, entra a Arenys, facilitant així l'arribada de les tropes franquistes.

01/04/1939 Fi de la Guerra Civil.

EL PODER ARMAT

Els cossos militars que hi havia a Arenys de Mar eren quatre:

■ La Guàrdia Civil i els Carrabiners eren dos cossos que ja estaven a la població abans del conflicte i que en el moment de l'alçament militar es van posicionar del cantó de la República, sota les ordres de l'Ajuntament. El Cos de Carrabiners tenia la missió de vigilar costes i fronteres terrestres; va funcionar fins al 1940 quan s'integrà a la Benemèrita.

■ A finals del 1937, a la Torre dels Encantats **15** es van construir quatre búnquers o fortins que acolliren les peces d'artilleria de la 3a Bateria del Segon Grup Mòbil, en el bàndol republicà. A la pròpia torre hi havia l'observatori i el lloc de

comandament d'aquest cos militar; mentre que al Balneari Titus **16** es feia la instrucció militar.

■ L'any 1938, el col·legi de la Presentació **17** va ser la ubicació del *Centro de Organización Permanente de Tropas de Intendencia*, número 2 –el COPTI–, de l'exèrcit republicà. Allí arribaven tropes de diferents punts de la zona republicana i eren reorganitzades per anar cap al front de l'Ebre. Molts anys després, puntualment, els alumnes de l'escola jugant als patis trobaven alguna bala, testimoni d'aquell moment.

■ Finalment, el 30 de gener del 1939, la 82a Divisió Littorio, que formava part del *Corpo di Truppe Volontarie*, de l'exèrcit italià, entraven a Arenys, facilitant així l'arribada de les tropes franquistes.

Efectius de l'exèrcit de la República allotjats al convent de les MM Escolàpies. 1937-1939. Fotografia: Jaume Codoñers. (AHFF)

A LES BARRICADES!

En esclatar l'alçament militar, un recent establert Comitè Antifeixista, format per dos membres d'ERC, dos de l'UGT i tres de la CNT va ocupar el consistori, fins aquell moment amb majoria de la Lliga Regionalista. Aquest comitè, en realitat controlat per la CNT-FAI, va ser el responsable de la barricada situada davant de l'Ajuntament **18** –una de les imatges més conegudes de la guerra a Arenys– i que havia de vigilar el pas de vehicles que circulaven en direcció cap a França o Barcelona; el que avui és el carrer d'Anselm Clavé, va ser fins als anys seixanta del segle XX el Camí Ral o la carretera general de la costa.

A prop d'aquesta carretera, fent cantonada amb la Riera i el passeig Xifré, s'alçava Can

Barricada de la FAI a la carretera (carrer Ample) davant l'Ajuntament. Juliol del 1936. Autor desconegut. Col·lecció Palomer. (AHFF)

Formosa **19**, edifici que va acollir el Comitè Antifeixista i la caserna per a les milícies. També hi havia la sirena antiaèria que avisava del perill de bombardejos i que, anys després, s'utilitzà per anunciar un altre perill: les riades.

NI PER MAR, NI PER AIRE: NO PASSARAN!

Un búnquer, fortí o niu de metralladores és una obra d'enginyeria militar amb una funció defensiva i de guaita. A Arenys de Mar se n'han conservat nou dels, com a mínim, onze construïts. Es troben concentrats en tres zones: quatre estructures, punts d'artilleria, al turó de la Torre dels Encantats **15**; dues a la platja de la Musclera **20** –o punta del Canyadell–, i quatre més –una de les quals desaparegudes– a la zona del Cavaió, a la platja **24** i al turó del davant **2**. En aquest darrer grup s'hi ha d'afegir el fortí construït a la punta vella del Portinyol **21**, avui inexistent.

Els búnquers situats arran de platja tenien la funció de vigilar possibles desembarcaments. Externament, els dos de la Musclera i el de la

platja del Cavaió presenten l'estructura recoberta de pedres de sauló o granítics, per camuflar la construcció, tot confonent-la amb un aflorament granític més de la costa.

Els búnquers situats al turó de davant del Cavaió i al de la Torre dels Encantats **15**, també fets amb formigó armat, vigilaven la zona per avisar i intentar contrarestar els atacs de l'aviació i dels vaixells nacionals.

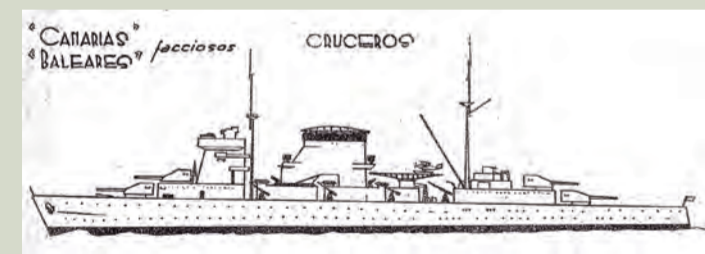
Els búnquers de la Torre dels Encantats, que havien tingut artilleria, presentaven externament una plataforma semicircular delimitada per un mur baix de pedra. Una porta dona accés a l'interior de l'estructura mitjançant un passadís que penetra dins la penya i en el qual hi ha dues petites habitacions on es guardava, separatament, la càrrega i els projectils.

Vista general del búnquer "Musclera I" (platja de la Musclera). Fotografia: David Castañeda. (GBA)

UNA GUERRA DES DEL MAR

La memòria col·lectiva arenyena, més que recordar el temut vaixell *Canarias* –que tant va assetjar la costa republicana–, va tenir sempre present l'embarcament a la platja del Cavaió **24** del mercant grec *Cberko*, ple de subministraments i 1.500 tones de trilita, mentre intentava forçar el bloqueig nacional que impedia arribar a Mallorca i ser metrallat per l'aviació alemanya. Durant aquest episodi, entre el 30 de juliol i el 9

Perfil dels vaixells *Canarias* i *Baleares*. Cartilla d'observació de Defensa de Costes. Caixa 9761 (AGMAB)

d'agost del 1937, es van produir en aquesta zona costanera greus enfrontaments entre l'aviació republicana i la nacional. La nau va ser custodiada per dos vaixells de guerra i dues llanxes torpederes de fabricació russa. La descàrrega del vaixell, en la qual va participar gent d'Arenys, va ser lenta i difícil a causa dels constants atacs aeris nacionals. El mercant, una vegada buidat, va ser remolcat fins al port de Barcelona per ser desballestat.

En el mateix episodi històric, una de les dues llanxes torpederes G5 que acompanyaven el *Cberko* quan intentava arribar a Mallorca, va explotar davant d'Arenys com a resultat de l'atac de tres hidroavions alemanys. Algunes fonts citen la mort en aquesta acció del tinent de navili rus N.A. Lariokov –el primer mariner rus mort a la Guerra Civil–. Les restes d'aquesta embarcació encara es troben enfonsades davant de la nostra costa.

Bombardeig aeri d'Arenys de Mar durant l'ofensiva de l'exèrcit franquista el 25 de gener de 1939. Fotografia realitzada per un destructor de guerra de l'Armada anglesa (Col·lecció Particular)

Casc reglamentari de l'exèrcit italià durant la Guerra Civil utilitzat pel *Corpo di Truppe Volontarie*. Fotografia: Irene Masriera. Núm. reg. 9724. (MAM)

DE TOTS I PER A TOTS

Per col·lectivització durant la Guerra Civil s'entén el procés pel qual els obrers van prendre el control de les empreses i van desenvolupar l'activitat econòmica de forma autogestionària. Entre d'altres mesures, alguns espais religiosos, sense culte, van ser emprats per portar a terme aquesta gestió. A Arenys, aquesta col·lectivització es va donar als següents llocs:

- Església parroquial de Santa Maria **22**: dedicada a garatge de la col·lectivització del transport.
- Església dels Caputxins **5**: taller del col·lectiu de fusters
- Església de les Germanes Velladores **14** (les Josefines, actual Geriàtric Municipal): magatzem de paletes.
- Germans de la Doctrina Cristiana **23** (La Salle, edifici del Cassà): col·lectiu dels lampistes.
- Fabrica de les Bàscules Lletjós **1**: reconvertda en una indústria d'armament.

Taller col·lectivitzat de fusteria al convent dels Freres Caputxins, 1936-1938. Autor desconegut. Col·lecció Palomer. (AHFF)